

ÉRTESÍTŐ.

Locke, írta Szabó Aladár, theol. akadémiai h. tanár Budapesten, Hornyánszky Viktor könyvnyomdája 1890. Ára 60 kr.

Szabó Aladár egy értekezéséről megemlékeztünk már e helyen, arról az értekezéséről, mely a theológiát a tapasztalati tudományok keretébe akarta beállítani s ez alapon óhajtotta megírni a jövő philosophiáját. Ez akaratára az volt a legfőbb kifogásunk, hogy veszélyezteti a tudomány helyes felfogását, természetesen magára az íróra nézve, miből aztán az a veszély származhatik, s ez már a közt is érdekli, hogy egygyel kevesebb munkása lesz a tudománynak, még pedig olyan egygyel, kiben egyébként sok irodalmi hivatottságot találtunk.

E tudományos hivatottság jeleinek még nagyobb számával találkozunk a fentcímzett, 64 oldalra terjedő értekezésben, melyben John Locke-ot, a pszichologiai és metaphysikai felfogás e reformátorát előszeretetének buzgalmával mutatja be szerzőnk.

A mi mindenekelőtt megragadt minket Szabó Aladár művében, az az, hogy egy gyújtópontban foglalja össze Locke életeseményeit tanulmányaival s a kettőt kölcsönösen használja föl, hogy a személyt megmagyarázza. Szerencsés kezű biographusnak mutatkozik szerzőnk, ki tág alapra fektetett tanulmányaiból, melyeket a rövid értekezésben mindenütt átérzünk, csak azokat a vonásokat domborítja ki, melyeket kedvencz írója képének kiegészítésére szükségesnek tart.

Megragadt azután az is bennünket, hogy bizonyos mérvű ideges ecsetkezelés mellett a képnek al alaprajzát jól megadja, s nem bocsát el addig, míg jól figyelembe nem vettük mindazt, a mit ő nekünk elbeszélni akart. Hogy így megfog bennünket, abban nagy segítségére van jó stylje, tiszta magyarsága; az a tagozott, de mindig jól

füződő mondat szerkesztés, melyet philosophus íróinknál találunk leg-ritkábban.

Talán ez teszi azt, hogy Szabó, kinek philosophiai ambíciói vannak, maig inkább irodalmár a szó tágabb értelmében, mint szak-tudós. De eredjen bárhonnan, ezt a javát irodalmi munkáságának el ne hagyja akkor se, ha majd a kiválóan szakszerű problémák fogják érdekelni. S hogy e szakszerű problémák éppen a philosophiai problémái legyenek, szívünkben kívánjuk.

Mert az bizonyos, hogy Szabót kéz alatt levő, s cziménél fogva éppen a philosophiához tartozó műveiben, még nem a philosophia kérdései vonzzák. Csak ott nem tud felmelegedni a hol Locke-ról, mint philosophról volna szó. Tárgyalja ugyan, s szívesen ismerjük be kellő hűséggel tárgyalja az «Essay concerning human understanding»-et. Ide vonatkozó tárgyalása azonban terjedelemben, de még inkább az érdeklődés melegségében mögötte marad Locke egyéb munkái bemutatásának, főként a türelemre, a vallásra, a pedagogiára vonatkozóknak. Majdnem azt mondtuk, hogy a pénzügyekkel foglalkozó Locke-ot is nagyobb közvetlenséggel ismerteti, mint az emberi értelem halhatatlan vizsgálóját.

Természetes azután, hogy az ismertető figyelme is arra fordul, a merre az íróé járt. Ime, miként tűzi ki a rá váró problémát. «Locke korában csak egy probléma volt megoldva azok közül, a melyeket a régi világ felállított, de a melyeket megoldani nem bírt. A problémák az *Istenre*, a *természetre* s az *emberre* vonatkoztak. Az elsőt a keresztyénység oldotta meg, s a ki a keresztyénységet megértette, az előtt meg is van az oldva jól. A keresztyénység megmutatta, hogy az Isten megismerése csak úgy lehetséges, ha nem bizva sem könyvekben, sem hagyományokban, sem semmiféle emberi hatalomban, ő vele magával jövünk külön-külön, egyéneként közösségbe. A középkor azért volt oly meddő, mert a helyett, hogy a még hátralevő két problémát igyekezett volna megoldani, a régi megfejtését végrehajtó munkálatok részletezésével, taglalgatásával, helyenként bírálgatásával töltötte az időt, s utóljára a helyes megoldási módját az Istenre vonatkozó problémának is elfelejtette. A reformatió meggyőzte az embereket arról, hogy az Istenre vonatkozó kérdésekre csak a keresztyénység által kimutatott úton lehet megfelelni, s azóta buzgón munkálkodik az emberiség a másik két probléma megoldásában, melyek közül az egyiknek fontosságát nem először, de kiváló sikerrel Bacon,

a másikat, az emberre vonatkozóét Descartes hangsúlyozta. Descartes, kinek műveit Locke már korán megismerte, nagy hatással volt a komoly angol ifjura. E hatás egyes részletekben is meglátszik, de nem ez a fődolog. Locke utóvégre is a legnevezetesebb részletkérdésekben nem követte Descartes-ot a tévedések terére. De bizonyára egyéni vonzalmain kívül Descartesnak volt abban nagy része, hogy, miután egyesek, régiek és újak, ezek között leginkább Hobbes, helyes pszichológiai gondolatokat koczkáztattak, Locke-ban nagyon korán feltámadjon a vágy annak az emberi léleknek fejlődési menetét, mondhatnók történetét megírni, melynek önmagáról való tudatában Descartes az emberi gondolkodás archimedesi pontját találta meg. E vágy megvalósítása folyton kedvencz eszméje maradt Lockenak, de csak több év múlva lett az értelemről írt nagyfontosságú tanulmány megírva. Még mikor Oxfordban élt Locke, maga sem sejtette, hogy nagy feladat megoldása van reá bízva. Nem hitte, hogy nagyobb psychologus lesz, mint orvos.»

Szembeszökő, hogy mennyire a theologia, az istenfogalom vonzza irónk figyelmét. Kész az e dologban elfoglalt álláspontjáért az igazságtalanságra, sőt tulajdonképeni tárgyának, a philosophiának háttérbe állítására. Igazságtalan akkor, mikor a középkort azzal vádolja, hogy «az istenre vonatkozó probléma helyes megoldási módját *elfelejtette*». Háttérbe állítja a philosophiát akkor, mikor a középkort «meddőnek» mondja. holott a realismus és nominalismus kérdése, a középkor e feladata meg volt vitatva emberül.

Legmeggyőzőbben kitűnik szerzőnk érdeklődése a theologiai kérdések iránt a következő sorokban: «Locke, a ki a katolikusokra nézve belátta, hogy egészen jól lehetséges valamely vallásos felfogást helyteleníteni s annak mégis más által meggyőződésből eredő hirdetését megengedendőnek tartani, az atheistákra nem véli kiterjeszhetőnek a türelmet s kimondja, hogy *«azokat egyáltalában nem kell megtűrni, a kik az isten létezését tagadják»*. Locke ugyanis úgy volt meggyőződve, hogy az atheismusnak szükségképi következménye az erkölestelenség. Ez tévedés. Voltak, igaz, erkölestelen atheisták is, de voltak olyanok is, a kik különös becsvágygyal igyekeztek tisztességes életet élni csak azért, hogy atheistikus felfogásaiknak becsületet szerezzenek. Épen azért Locke nézetét e tárgyban el kell határozottan itélnünk. Sőt okaink vannak rá, hogy azt egyenesen sajnálatraméltónak tartsuk. Nem félünk attól, hogy valaki részrehajlással vádolhat. Semmiféle

tant nem parancsolt ránk soha senki. Mindazáltal vagy tán épen azért, erősen meg vagyunk győződve az Isten létezéséről, sőt arról is, hogy az Isten, mint a legtökéletesebb élet, képes közölni életnyilvánulásait anyagi dolgokkal is, az emberi lélekkel is, olyanformán, csak hogy tökéletesebben, mint ezt az emberi lélek, ez az Istenhez képest, alsóbbrendű organismus teheti. Látnivaló tehát, hogy álláspontunk nemcsak különbözik, de távol is van az atheismustól. Egy dologban azonban nem tagadhatjuk meg, hogy rokonságban vagyunk az atheismussal. Az atheismus, ha csak nem gyermekes szeszélyeskedés, nyilván bevallva, őszinte és becsületes álláspont. Tudjuk, hogy olyan atheisták is vannak, a kik még vallásos álarozot is viselnek s a kiket nem is védelmezünk. De ez is a mellett szól, hogy az atheismus őszinte bevallóira nem kellene átkot szórni. Nem kellene azonban különösen két okból. Nem kellene először azért, mert vallásos nézeteknek szájjal való vallása még nem biztosít minket a felől, hogy az a vallásos nézet a lélekben is ott lakozik-e? Sok nagy eszmét, tudományt, szabadságot, meggyaláztak olyanok, a kik azokat zászlóikra írták. De egyet sem annyira, mint a vallásos eszméket. A vallás tulajdonképpen mint az isteni erőknek az emberi lélek által való elsajátítása nem lehetett oka lényegénél fogva azon bűnöknek, melyeket czégére alatt elkövettek. De volt az a képmutatás, melylyel sokan a legdiszesebb takarót a leggyalázatosabb tettekre és szenvedélyekre vetették melylyel a múltban egy-egy vallásos jelszót elkapva, gyilkolták a többieket s a melylyel ma hivatalosan sokszor hirdetnek oly vallásos felfogásokat, melyeket valójában hazugságnak tartanak, életök rosszasága által pedig épen meghazudtolnak. Az atheismust helytelen felfogásnak mondjuk tehát, de kérdjük, a kinyilvánított atheismusnál nem veszedelmesebb-e az erkölestelenségnek szent dolgokkal való eltakargatása? A másik ok, a miért az atheismus számára a türelmet kérünk az, hogy olyanok is, a kik Isten létele felől meg is voltak győződve, s e meggyőződés ereje jól is hatott életökre, az Istenre vonatkozó állításokat nagyon rosszul védték s épenséggel nem fontolták meg, hogy az atheismus nagy betegség, a melyből való gyógyulásra idő jó orvosi szer és szeretetteljes ápolás kell, *mindenek felett pedig szükséges az, hogy a beteg betegségét el ne titkolja.* Locke maga erősen meg volt győződve arról, hogy Isten van. Minden művében, meg az orvosiakban is megjelen e gondolat. De hogy ő is azok közé tartozott, a kik az Istenről való meggyőződéseiket ingatag alapra állították,

azt különben nagyon jeles és sok tekintetben kiváló művében, az *Essay concerning human understanding*ben található s a tárgyra vonatkozó fejtegetéseivel bebizonyította.»

E terjedelmes idézet eléggé meggyőz a felől, hogy szerzőnk főérdeke a vallásos kérdések felé irányul. Mennyi buzgalommal szól bele Locke állításaiba s egyéni felelősségének mily előtérbe tolásánál védi az atheistákat, mintha csak azt az ismert tételt kívánná igazolni, hogy: «Az atheista sem egyéb theologusnál.»

Mintegy tíz oldalon mutatja most be Lockenak az emberi értelemre vonatkozó művét. Követi a nagy író gondolatmenetét, itt-ott kritizálja is. De sehol sem érzik át fejtegetéseit, hogy a lélektan s a metaphysika kérdéseiben meg volna saját álláspontja, sőt még az sem, hogy melyik e nemű álláspont felé vonzódik.

A mű negyedik fejezete Locke politikai, paedagogiai és theologiai műveivel foglalkozik, s e fejezetben tanúsítja szerzőnk Locke iránt, mint a pénzügyekkel is foglalkozó államférfi iránt azt az érdeklődést, melyről már szóltunk.

Ismételjük, hogy Szabó Aladár szerencsés essayista, hivatott író. Megvagyunk arról is győződve, hogy ha majd eltelnek amaz évei, melyeket Comte theologus-korszaknak nevezett, s megtalálja az értelméhez méltóbb problémákat nevezetes szolgálatot fog hozni közművelődésünknek.

Isten és a világ Különös tekintettel a természettudományokra. Irta dr. Prohászka Ottokár. Esztergom, 1890. Nagy nyolczadrét, 234 oldal.

A mű bevallottan isten létét kívánja bizonyítani a magyar olvasó közönség előtt, s a bebizonyított istent óhajtja tenni a modern kor gondolkodásának és cselekvéseinek központjává. A mű szerzőjét bántja, hogy nem találja meg istent a kor vezéreszméiben, még kevésbé cselekvésének rugóiban. Különösen bántja, hogy képződnek ki elméletek, melyek a kor e gondolkodási és cselekvési módjának magyarázásában egészen más utakat követnek, mint az egykori theológiáé s hogy az elméleteknek eszményképe sem arravaló, hogy egy hatalmas klerusnak szolgálhatna támaszul. A szerző gondolkodása pedig annyira össze van nőve a klerus hagyományaival, hogy ezenkívül csak tévedést, ha nem rosszabbat: világszalást lát. Egészen természetes tehát, hogy visszavezetni iparkodik a tökéletesen más utat vett közönséget, — az intelligenst értem — a klerus útjaira, és hogy e célra a sajtót hasz-